

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ROMAN DİLİ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM*

Yunus BALCI**

Özet

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı içerisinde yer alan Türk edebiyatının en üslupçu yazar/şairlerinden biri olarak kabul edilir. Gerek şiirlerinde ve gerek roman ve hikayelerinde ve gerekse akademik çerçevedeki eserlerinde bu yönünü daima görmek mümkündür. Genelde bir şair hassasiyetine sahip olmasına bağlanan bu durumun özellikle romanlarında estetik kaygının yanı sıra Türkçeyi bütün zenginliği ile kullanma; geniş bir vokabülere sahip olma gibi pek çok özgün tarafın da bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın özellikle Huzur romanı merkezinde roman dilinin değişik görünümleri ele alınacak ve örnekler üzerinden ondaki bu dil zenginliğinin çeşitliliği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, Roman dili*

AN APPROACH TO THE NOVEL LANGUAGE OF AHMET HAMDİ TANPINAR

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) is regarded as one of the most stylist writers / poets of Turkish literature in the period of Turkish Republic. It is always possible to see this feature both in his poems and in novels and stories, and also in the academic works . This situation, which is generally attributed to having a poet sensitivity, is not only aesthetic aspect in his novels, but also it comes from using language with its all richness. In addition, rich vocabulary in the novel should not be forgotten.

In this study, the different aspects of the novel language of Huzur will be tried to show and the reasons of the richness of this language will be discussed through examples.

Key words: *Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, The Language of the Novel*

* Bu yazı 19-22 ARALIK 2012'de Denizli Pamukkale Üniversitesinde gerçekleştirilen 5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan ve basılmayan "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Roman Dili" isimli bildirinin dönüştürülmesiyle oluşturulmuştur.

** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli
e-posta: yunusbalci@gmail.com

Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan'a göre Türk edebiyatının en büyük yazarlarından birisidir. Çünkü ona göre edebiyatta değer, eserin her şeyden önce güzel olmasının yanında, aynı zamanda onun insanı ve hayatı derinlik ve bütün zenginliği ile ifade edebilme becerisine sahip olmasına da bağlıdır. Şüphesiz ki Tanpınar'ın eserlerinin derin ve zengin taraflarından birisini de dil oluşturur. Edebiyat tarihinden, denemelerine, şiirlerinden hikâye ve romanlarına kadar pek çok türde yazmış olduğu eserlerinde bu derinliği sağlayan unsurların başında Tanpınar'ın Türkçeyi bütün zenginliğiyle kullanma becerisi gelir.

“1901 yılında doğan Tanpınar, gençlik yıllarında Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in talebesi ve dostu olmuş, Batı edebiyatından Paul Valery ile Marcel Proust'u kendisine üstat olarak seçmiştir. Bu yazarlar edebiyatta güzellik ve mükemmeliyete ön planda yer verirler. Ahmet Haşim ile Yahya Kemal, Türkiye'de; Paul Valery ile Marcel Proust Fransa'da edebiyatın politik ve sosyal gayelerin emrinde bir propaganda vasıtası olmasına karşı çıkmışlardır. Onlara göre edebiyat, tıpkı resim ve müzik gibi -güzel- sanat-tır. Onlardan farkı, boya ve ses yerine, insanı ve hayatı anlatmada bu iki vasıttan çok daha zengin olan dili kullanmasıdır. Tanpınar'ın tenkidi yazılarını okuyanlar, onun sık sık -dil- ve -mükemmeliyet- deyimlerini kullandığını görürler. Dil edebiyatın ifade vasıtasıdır. İyi yazar odur ki, kullandığı vasıtanın bütün imkânlarını bilir. Mükemmeliyete bu imkânları aramakla ulaşılır. Kelime, şiirde, adeta hassas terazi ile

tartıldığı için, dilin imkânlarını en iyi bilenler şairlerdir.” Tanpınar iyi bir şair olmanın yanında romanında da bu tarafını gizlemeyen bir yazardır. Onun sanatında rüya ve zaman kadar dilin de önemli bir yeri vardır. Nitekim kendi sanatından bahsederken Valery'ye atfen bu rüya halini dille kurmak istediğini belirtir:

Asıl estetiğim Valery'yi tanıdıktan sonra teşekkül etti. (1928-1930 yıllarında). Bu estetiği veya şiir anlayışını rüya kelimesi ve şuurlu çalışma etrafında toplamak mümkündür. Yahut da müzik ve rüya. Valery'nin "Velev ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azamî şekilde uyanık olmalıdır" cümlesini "en uyanık gayret ve çalışma ile dilde rüya halini kurmak" şeklinde değiştirin, benim şiir anlayışım çıkar."¹

Tanpınar edebi eserin ana unsurlarını üç temele oturtmaktadır. Bu temel mükemmeliyet, hayat tecrübesi ve dildir. Dil konusunda eski edebi eserlerde geçen kelimeleri severek kullansa da, genel olarak kelimelerin kökenine bakmadan günlük hayatta kullanılıyor olmasına dikkat etmiştir. Şairin hayat tecrübesinden kastettiği ise, edebiyatın ham malzemesi olan duyguların, ihtirasların, rüyaların, üzüntülerin, ümit ve korkuların insan yaşantısıyla beslenmesi ve hayatın dışı yansıması olarak gördüğü edebi esere nüfuz etmesidir. Mükemmeliyet düşüncesi ise onun en hassas olduğu konudur. Kendi imkân ve yeteneğinin ulaşabileceği son noktaya ulaşma çabası,

¹ Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, İstanbul 1963, s.177.

duyguların açılma arzusu, karışık tecrübelerin düzene sokulma çabası bu bağlamda değerlendirilmektedir.²

Bir bildiri metni çerçevesinde onun dil cephesini ortaya koyabilmek mümkün değildir. Burada sadece roman dili ve bunu anlatırken de Huzur³ merkezli konuşacağız.

1-Tanpınar'ın roman dili vokabüler bakımından Türk edebiyatının en zengin örneklerindedir.

98 bin dolayında sözcük kullandığı Huzur romanında tekrarlar arındırıldığında 23 bin civarında farklı kullanım, 3500 civarında da tek kullanımlık sözcük zenginliği söz konusudur. Türkçe sözlüğe göre 110 binden fazla sözcüğü bulunan Türkçenin en güçlü yazarından biri olan Tanpınar'da 3500 civarındaki bir vokabüler bizleri şaşırtabilir. Fakat burada şunu da hatırlamalıyız ki onun gücü aynı kelimelere yüklediği derin anlamlar ve dahası kelimelerin cümlelerde kazandığı özel kullanımlardır. Ya da bir başka ifadeyle, bir konunun, durumun, realitenin kurmaca yazar aracılığıyla roman veya hikâyede estetik bir bütünlük göstererek dile dönüştürülmesi⁴

olarak tanımlayabileceğimiz dolaylılık ilkesindeki başarısıdır.

2-Tanpınar'ın roman dili, sekanslar bakımından oldukça güçlüdür. Sekans; belirli bir süre içinde ard arda giden şeyler dizisi, bir melodi veya ritim motifinin tekrarı; dilde ise, bir kelime veya imgenin belirli aralıklarla yinelenmesi demektir. Peki bir romanda bu ne işe yarar? Mesela 350 sayfalık Huzur romanının tamamında "hasta" kelimesi 174 kere geçer. 58 sayfa tutan birinci bölümünde yani "İhsan" alt başlığını taşıyan birinci bölümünde ise değişik versiyonlarıyla bu kelime 62 defa kullanılır. Dolayısıyla burada dil, tabiatıyla Türkçe, gizli bir ritim duygusu ve anlamsal derinlikle birlikte verilir. Bir şahsiyet etrafında kurulmak istenen karamsar atmosfer dilin ritimleştirilmesiyle leitmotife bağlı bir müzikal dizge özelliği kazanır.

Mesela şu ilk sayfalarda bu ritmi görmek mümkündür:

Mümtaz, ağabeyi dediği amcasının oğlu İhsan'ın hastalandığından beri doğru dürüst sokağa çıkmamıştı. Doktor çağırarak, eczaneye reçete götürüp ilaç getirmek, komşunun evinden telefon etmek gibi şeyler bir tarafa bırakılırsa, bu haftayı hemen hemen ya hastanın başı ucunda, yahut da kendi odasında, kitap okuyarak, düşünerek, yeğenlerini avutmağa çalışarak geçirmişti.

² Mehmet Kaplan, *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Güzel Eserin Üç Temeli, Bir Gül Bu Karanlıklarda- Tanpınar Üzerine Yazılar* İçinde (Hazırlayan: Abdullah Uçman, Handan İnci) İstanbul 2002s.178.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Huzur**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul-tarih yok, s.7-8

⁴ Fatih Tepebaşı, **Roman İncelemesine Giriş**, Konya 2012, s.155.

İhsan iki gün kadar ateşten, halsizlikten, arka ağrılarından şikayet etmiş, sonra birdenbire zatürree fevkaladelik halini ilan etmiş, evin içinde korkudan, telaştan, üzüntüden, bir türlü ağızlarından düşmeyen ve bakışlarından eksilmeyen temennilerden saltanatını, o yıkım psikolojisini kurmuştu.

Herkes, İhsan'ın **hastalığının** verdiği üzüntü ile uyuyor, onunla uyanyordu.

Bu sabah, tren düdüklarının büsbütün başka korkularla kanattığı uykusundan, Mümtaz gene bu üzüntü ile uyandı. Saat dokuza yaklaşıyordu. Bir müddet yatağının kenarına oturup düşündü. Bugün yapacak bir yığın işi vardı. Doktor onda geleceğini söylemişti; fakat onu beklemeğe mecbur değildi. Herşeyden evvel bir **hastabakıcı** bulmak zorunda idi. Ne Macide, ne yengesi -İhsan'ın annesi- **hastanın** başı ucundan ayrılmadıkları için, çocuklar haraptılar.

İhtiyar hizmetçi, Ahmet'le şöyle böyle meşgul olabilirdi. Fakat Sabiha ile adamakıllı uğraşacak birisi lazımdı. Onun herşeyden evvel konuşacak insana ihtiyacı vardı. Mümtaz, bunu düşünürken, küçük yeğenin hallerine içinden gülümsedi. Sonra, eve döndüğünden beri, akrabasına karşı olan sevgisinin daha başka bir hal aldığına dikkat etti: -Acaba, hep

alışkanlık mı? Hep yanımdakileri mi seviyoruz?-, dedi.

Bu düşünceden kurtulmak için tekrar **hastabakıcı** meselesine döndü. Macide'nin sıhhati de öyle düzgün değildi. Hatta bu kadar yorgunluğa nasıl tahammül ettiğine şaşıyordu. Biraz fazla üzüntü, yorgunluk, onu yeniden bir gölge haline getirebilirdi. Evet, gidip, bir **hastabakıcı** bulmalıydı. Öğleden sonra da o kiracı denin derde uğraması lazımdı.

Elbisesini giyinirken -İnsan denin bu saz parçası...- diye birkaç defa tekrarladı. Çocukluğunun mühim bir devrinde çok yalnız kalan Mümtaz, kendi kendisiyle konuşmayı severdi. -Ve hayat dediğimiz çok ayrı şey...- Sonra zihni tekrar küçük Sabiha'ya gitti. Küçük yeğenini sade eve döndüğü için sevdiğini düşünmek hoşuna gitmiyordu. Hayır; ona doğduğu günden beri bağlıydı. Hatta doğuşunun şartları düşünülürse, ona karşı minnettardı da. Pek az çocuk bu kadar zamanda bir eve teselli ve sevinç getirebilirdi.

Mümtaz, üç gündür bu **hastabakıcının** peşinde idi. Bir yığın adres almış, telefonlar etmişti. Fakat bizim memlekette aranan kaybolur. Şark oturup beklemenin yeridir. Biraz sabırla her şey ayağınıza gelir.

Mesela İhsan iyi olduktan altı ay sonra bile bir iki hastabakıcı mutlaka onu arayacaktır. Fakat lazım olduğu zaman... İşte hastabakıcı meselesi böyleydi. Kiracıya gelince... (Huzur, s.7-8)

Dikkat edildiğinde

İhsan'ın hastalandığından beri doğru dürüst sokağa çıkmamıştı.

hastanın başı ucunda, yahut da kendi odasında, kitap okuyarak, düşünerek

İhsan'ın hastalığının verdiği üzüntü ile uyuyor

Herşeyden evvel bir hastabakıcı bulmak zorunda

Ne Macide, ne yengesi -İhsan'ın annesi- hastanın başı ucundan ayrılmadıkları için

gibi örmeklerde "hasta" kelimesi farklı farklı kullanımlarıyla daha romanın başlangıcında metnin arka planına bir ruh halini yerleştirmeyi başarır.

Fakat romanın tamamı dikkate alındığında "hayat" kelimesinin 518 kere, "insan" kelimesinin 441 kere ve "aşk" kelimesinin de 395 kere geçtiğini söylersek romanın dil kullanımına bağlı sekans yapısının nasıl bir arka plan anlamı yarattığını da ifade etmiş oluruz.

3-Tanpınar'ın roman dili, poetik bir dildir. Poetik dil nedir? Poetik dil, kelimenin kökeninden de anlaşılacağı üzere şiire özgü duyuş ve sezişin dil aracılığıyla canlandırılmasıdır. Tanpınar'ın romanlarında bu tarzda şiirsel bir etki yaratan paragraflar

çoktur. Nitekim kendisi romanlarında da şair tarafının ön planda olduğunu inkar etmez: "... Onun için mümkün olduğu kadar kapalı âlemler olmasını istediğim şiirlerimin anahtarlarını roman ve hikâyelerim verir. Mamafih roman anlayışım, şiir anlayışımından fazla ayrılmaz. Orada da rüya kelimesi için söylediğim şeyler, hatta rüyanın nizamı hakimdir. Şu farkla ki, şiirde dolayısıyla kendimin, hikâye ve romanlarımda kendimle beraber mümkün olduğu kadar hayatımın ve insanların -kendimden başkalarının-peşindeyim. Ve başkalarına ait zamanın peşinde...Abdullah Efendinin Rüyaları'nda, Huzur'da sanatımın -eğer üzerinde duracak birşey varsa- iki kolunun birleştiği yerler vardır."⁵

Mesela Huzur'daki şu paragraf poetik dilin en tipik örneklerinden biridir:

Hakikatte bunlar hep o varlık vehminin çocuklarıydı. Çünkü hakiki ölüm ıstırap değildi, kurtuluştı; hepsini hepsini bırakıyorum, sonsuzluğa karışıyorum. Aklın bittiği yerde parlayan büyük incinin kendisi oldum; ondan bir zerre değil, kendisi. Aklın serhaddinde hiçbir aydınlığın gölgelenmediği yerde kendi içinden aydınlık, pırıl pırıl tutuşan büyük su nergisiyim. Fakat hayır, o bunu diyeceği yerde, -Mademki

⁵ Tanpınar'ın Mektupları, Haz. Zeynep Kerman, İstanbul 1992, s.248.

düşünüyorum. O halde varım, mademki duyuyorum, o halde varım, mademki harp ediyorum, o halde varım, mademki ıztırap çekiyorum, o halde varım! Sefilim varım, budalayım varım! Varım, varım!- diyordu.

(Huzur, s.62)

İnsanın zaman karşısındaki durumunu dile getiren bu paragraftaki yapının arkasında Zaman Kırıntıları'nın şiirsel dokusu açık bir şekilde kendisini gösterir.

Yine aynı problem üzerinde yazarın Nuran ve Mümtaz'ı konuştururken kullandığı dile dikkat edelim:

İnsan için asıl saadet bu, anladın mı Mümtaz? Sonunu bile bile ve o sona rağmen, kendisini idrak etmek... basit bir jest değil mi? Kollarımı göğsümün üzerinde kavuşturuyorum. Adalelerimi yokluyorum. Basit bir şey. Fakat bütün ölüm çarkına rağmen kendimi ikrar ettim. Varım, diyorum; fakat yarın olmayabilirim, yahut bir başkası, bir budala, bir bunak olabilirim... fakat şu dakikada varım... Varız, anladın mı Mümtaz. Varlığımı sevebiliyor musun? Uzviyetine dua edebiliyor musun?.. Ey gözüm, ey boynum, ey kollarım, karanlık

ve aydınlıklarım... size şükrediyorum, bu dakikanın sarayında, bu anın mucizesinde beraberce var olduğumuz için; sizinle bir andan öbürüne geçebildiğim için; anları birleştirip düz ve yekpare zaman kurabildiğim için! (Huzur, s.217)

Dikkat edilirse hayata, varoluşa, zamana dair zaman zaman felsefi söyleme ulaşan dil, romanı, ağır bir felsefe metin olmaktan bu poetik özelliği sayesinde kurtarır. Bu poetik diy özelliğine estetik transı da ekleyerek; Tanpınar'ın roman dilinin, bir estetik trans dili olduğunu söylemek mümkündür. Eskilerin cezbe ve vecd dedikleri bu hal, Tanpınar'da özellikle şiirlerinde kendisini daha güçlü göstermekle birlikte aynı kodlarla romanlarında da devam eder.⁶

4- Tanpınar'ın roman dili, bir şehir dilidir. Romanlarının hemen tamamında bu üst kültür dilini, komplike cümle yapısını görürüz. Pozitif bilimlerden tarihe, felsefeye, sosyolojiye, psikolojiye, müziğe kadar uzanan geniş bir perspektifteki derinlik, böyle bir dille bir kültür, hafıza ve hatırlama diline dönüşmüştür.

⁶ Nitekim Huzur'da müziğin ve sesin tuttuğu yer üzerinde duran şu çalışma dikkate değerdir: Zeynep Bayramoğlu, **Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler -Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Tezler-** İstanbul 2007.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Roman Dili Üzerine Bir Yaklaşım

Özetle Türkçenin estetik bir görünüm kazanmasında evrensel bir kültür, edebiyat, sanat ve bilhassa bir roman dili olmasında

Tanpınar'ın çok büyük katkısı olmuştur. Onun eserlerini dünyanın değişik dillerine çeviren çevirmenlerin çoğunun ortak bir fikir olarak beyan ettikleri konu bu noktadır.

KAYNAKÇA

Ahmet Hamdi Tanpınar, **Huzur**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul-tarih yok.

Fatih Tepebaşılı, **Roman İncelemesine Giriş**, Konya 2012.

Mehmet Kaplan, *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Güzel Eserin Üç Temeli*, **Bir Gül Bu**

Karanlıklarda- Tanpınar Üzerine Yazılar İçinde (Hazırlayan: Abdullah Uçman, Handan İnci) İstanbul 2002.

Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, İstanbul 1963.

Tanpınar'ın Mektupları, Haz. Zeynep Kerman, İstanbul 1992.

Zeynep Bayramoğlu, **Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler -Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Tezler-** İstanbul 2007.